

ADANA İLİNDE ERKENCİ PATATES ÜRETEEN TARIM İŞLETMELERİNİN SOSYO EKONOMİK YAPISI VE SORUNLARI*

Naciye TOK¹, Müge Kantar DAVRAN²

ÖZET

Bu araştırmada, Adana İli'nde erkenci patates üreten tarım işletmelerinin sosyo-ekonomik yapısı ve sorunları incelenmiştir. Araştırmada erkenci patates üreten 64 işletmeden yüz yüze görüşme (mülakat) yoluyla 2009 yılına ait veriler toplanarak, işletme büyüklük gruplarına göre analiz edilmiştir. Tüm görüşmeler araştırmacılar tarafından 2009 yılında yapılmıştır. İşletmelerin ortalama arazi genişliği 137.4 dekar olarak bulunmuştur. Toplam arazinin %73.9'unda patates üretimi yapılmaktadır. Araştırma alanında ortalama parsel sayısı 3.6, ortalama parsel genişliği 38.4 dekadır. Mevcut işlenen arazilerin % 54.4'ü mülk araziden oluşmaktadır. İşletmelerde ortalama işgücü miktarı 3.75 EİB'dir. Sermaye dağılımı oldukça dengesiz olup, aktif sermaye içerisinde çiftlik sermayesi oranı %94.1, işletme sermayesinin oranı ise %5.9'dur. Kullanılan yabancı sermaye oranı %24.6'dır. İşletmelerde ortalama GSH 217 658 TL iken, dekara GSH 1 584 TL, ortalama tarımsal gelir 72 457 TL, aile geliri 80 391 TL'dir. Üreticilerin, erkenci patates üretiminde fiyat, pazarlama, ürün ve üretimle ilgili olmak üzere dört konuda yoğunlaşan önemli sorunları bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erkenci Patates, Tarım İşletmeleri, Adana

Socio-Economic Structure and Problems of Agricultural Enterprises Producing Early Potato in Adana Province

ABSTRACT

In this study, socio-economic structure and problems of agricultural enterprises producing early potato in Adana province were investigated. Data were obtained by means of personal (face to face) interview from 64 enterprises and analyzed according to the size of enterprises. All interviews were done by the researchers in 2009. Average land size is found as 137.4 dekar (13.74 ha). Potatoes production area is conducted 73.9% of total land. Average parcel number per farm is 3.6 and average parcel size is 38.4 in the research area. 54.4% of total land has owned land status. Average labor force per farm is 3.75 manpower units. Capital distribution is unbalanced. Farm capital rate is 94.1% and working capital rate is 5.9% in total active capital. Foreign capital rate is 24.6%. Gross domestic product was found as 217.658 TL and gross domestic product per dekar is 1.584 TL. Average agricultural income and family income are found as 72.457 TL and 80.391 TL respectively. Producer' problems in early potato production are summarized as price, marketing, product and production processes.

Key Words: Early Potato, Agricultural Enterprises, Adana

1. GİRİŞ

Patates, anavatanı Güney Amerika olan bir bitkidir. Türkiye'ye yaklaşık yüz elli yıl kadar önce doğu illerine Kafkaslardan ve batı bölgelerine ise Avrupa'dan gelmiştir. Çeşitli iklim koşullarına kolaylıkla uyum sağladığı için, dünyanın pek çok bölgesinde ekonomik olarak yetiştirilebilmektedir (TBMM, 2004).

Birim alandan yüksek kuru madde üretimi sağlaması yanında, yumrularından nişasta halinde karbonhidrat, protein, vitaminler ve demir gibi önemli besin maddelerini içeren patates, insanlar tarafından tercih edilen ve tüketilen önemli bir besin kaynağıdır. Kullanım alanının geniş olması, hemen her çeşit iklim bölgesinde yetişebilmesi, birim alandan fazla ürün alınması, besin değerinin yüksek oluşu, sindiriminin kolaylığı ve birim fiyatının ucuzluğu gibi nedenlerle, bütün dünya ülkeleri tarafından üretilmekte ve insanlar tarafından tüketilmektedir. Türkiye'de

çoğunlukla yemeklik çeşitler üretilmektedir, ancak son yıllarda sanayiye yönelik çeşitlerin üretiminde de önemli artışlar olmuştur (Zaimoğlu vd., 2005).

Patates bir çapa bitkisi olduğu için, ekim nöbeti içerisinde önemli bir yere sahiptir. Ayrıca yetiştirildiği bölgelerde birim alandan en yüksek getiriye sahip olduğu için de üretici açısından önemli bir gelir kaynağıdır. Dünyada kişi başına gıda amaçlı patates tüketimi 33.4 kg iken, aynı dönemde Türkiye'deki kişi başına patates tüketimi ise 43.2 kg olarak gerçekleşmiştir (Arioğlu vd., 2006).

Türkiye'de yıllar itibariyle patates ekiliş alanları ve veriminde önemli artışlar olmuştur. Bu artışlar özellikle verimde ve bunun sonucu olarak da üretim miktarında sağlanmıştır. 1960 yılında 147 000 hektar olan ekiliş alanı 2004 yılında 200 000 hektara ulaşmış; toplam üretim miktarı 1,4 milyon tondan 4.7 milyon tona çıkmıştır. Verim ise dekar başına 0.9 tondan, 2.8 tona yükselmiştir. Türkiye dünya patates üretiminin yaklaşık %2'sini karşılamaktadır (FAO, 2009).

* Bu çalışma, Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen "Adana İlinde Erkenci Patates Üreten Tarım İşletmelerinin Sosyo- Ekonomik Yapısı ve Toplumsal Cinsiyet Yapılanması" isimli projenin (ZF-2007/ BAP-22) verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹ Adnan Menderes Üniversitesi Atça Meslek Yüksekokulu, 09650, AYDIN.

² Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 01330, ADANA.

Türkiye'nin hemen her yöresinde, yılın belirli dönemlerinde patates üretimi mümkün olmakta, Nisan ayından başlayarak, Aralık ayı sonuna kadar patates hasadı devam etmektedir. Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ise ana ürün olarak yetiştirilmektedir. Türkiye'de yetiştirilen patateslerin büyük bir kısmı yemeklik olarak tüketilmekte, çok az bir kısmı ise sanayide değerlendirilmekte ve tohumluk olarak kullanılmaktadır (Arıoğlu, 2002).

Türkiye'de patates üretimi sürekli bir artış göstermektedir. İklim ve coğrafi bölgeler dikkate alındığında, Türkiye'deki patates üretim alanlarını iki grupta toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi, erkenci patates üretim alanıdır; bu alan içerisinde Akdeniz, Ege ve Karadeniz Bölgeleri yer almakta, bu alanlardaki üretimin büyük bir kısmı ise İzmir ve Adana'da gerçekleştirilmektedir. İkincisi ise, ana üretim alanı olup, temel olarak Orta ve Doğu Anadolu Bölgesini içermektedir. Bu bölgelerde en fazla patates üretimi yapan iller, Niğde, Nevşehir ve Erzurum'dur.

Türkiye, AB ülkelerine erkenci (turfanda) patates dışsatımı açısından önemli avantaja sahiptir. Erkenci patatesin hasat döneminde Türkiye ve Avrupa pazarlarında patates miktarı iyice azalmakta ve dışsatım avantajlı olmaktadır. (Engindeniz ve Karakuş; 2008).

Erkenci patatesin son yıllarda Avrupa'ya dışsatım olanaklarını değerlendirebilen bazı özel firmalar, bu bölgelerde sözleşmeli tarım uygulamalarına başlamışlardır. Ancak, yeterli olmayan bu üretim yeterince teşvik edilmemektedir.

Bu çalışmada, Adana'da erkenci patates üretimi yapan işletmelerin sosyo-ekonomik yapılarının incelenmesi ile işletmelerin mevcut sorunlarının belirlenmesi ve sorunlara yönelik çözüm önerilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

2.MATERYAL ve YÖNTEM

Araştırmanın ana materyalini Adana İli'nde erkenci patates üreten tarım işletmelerinden karşılıklı görüşme yoluyla elde edilen birincil veriler oluşturmaktadır. Bu çerçevede toplam patates ekim alanlarının %95'inin bulunduğu, Yüreğir, Seyhan, Ceyhan ve İmamoğlu ilçeleri araştırma alanı olarak belirlenmiştir. Araştırma alanını temsil edebilecek köyleri seçebilmek için Yüreğir, Seyhan, Ceyhan ve İmamoğlu Tarım İlçe Müdürlükleri kayıtları ile teknik elemanların ve yörede patates üretiminde söz sahibi olan üreticilerin görüşleri dikkate alınmıştır. Bu görüşler doğrultusunda belirlenen köylere ait patates üretimi yapan tarım işletmelerinin tam sayımı ile çerçeve liste elde edilmiştir. Elde edilen çerçeve listeye "Tabakalı Örneklem Yöntemi" uygulanmıştır. Bu yöntemde esas olarak; her tabakanın ortalaması, varyansının ağırlıkları dikkate alınarak tabakaların tamamı için tek bir örnek hacmi belirlenir (Çiçek ve Erkan, 1996).

Tabakalı örneklem yöntemi göre örnek

hacmi aşağıdaki eşitlikten elde edilebilir:

$$n = \frac{(\sum NhSh)^2}{n^2 D^2 + \sum NhSh^2}$$

Burada;

n = örnek hacmi

Nh = h'inci tabakadaki birim sayısı (frekans)

Sh = h'inci tabakanın standart sapması

N = toplam birim sayısı

D² = Düzeltme faktörü

Z² = izin verilen güvenlik sınırının Z tablo değeridir.

%95 güven aralığında ortalamadan %5 sapma ile örnek hacmi 58 olarak belirlenmiştir. Ancak araştırmanın güvenilirliği bakımından örnek hacminin % 10'u kadar (6 adet) yedek anket örnek hacmine ilave edilmiş ve örnek hacmi 64 olarak belirlenmiştir.

Anakitleyi temsil edebilecek uygun tabaka sınıflarının ve örnek hacminin bulunması amacıyla alternatif modeller incelenmiş ve işletmelerin patates ekim alanları baz alınarak dört tabaka üzerinde çalışılması uygun görülmüştür. 1-50 da arazi genişlik grubundaki işletmelerden 18, 51-150 da arazi genişlik grubundaki işletmelerden 29, 151-300 da arazi genişlik grubundaki işletmelerden 11 ve 301 da ve üzeri arazi genişlik grubundaki işletmelerden 6 işletmeyle görüşülmüştür.

Çalışmada, araştırma alanında uygulanan anketlerin ayrı ayrı dökümleri ve analizleri yapılmıştır. Çeşitli veri toplama araçları ya da teknikler kullanılarak toplanan verilerin analizinde pek çok istatistiksel paket program kullanılmaktadır. Sosyal bilim araştırmacıları tarafından yaygın olarak kullanılan istatistik paket programları kullanılmıştır. Verilerin analizinde frekans dağılımları ve özet çizelgeler hazırlanmıştır.

İşletmelerin sosyo- ekonomik yapıları (arazi kullanımı, ürün deseni, eğitim durumu, nüfus ve işgücü durumu) sermaye yapıları, faaliyet sonuçları analiz edilmiştir.

Araştırma bulguları dört başlık altında verilmiştir. Birinci bölümde; incelenen işletmelerin ve faaliyetlerinin analizinde ilk olarak işletmecilerin sosyo-ekonomik yapıları içinde arazi, nüfus ve işgücü varlıkları incelenmiştir. İşletmelerin nüfus durumu; yaş grupları, cinsiyet ve eğitim durumlarına göre ayrı ayrı incelenmiştir. Tarım işletmelerinde çalışabilir yaşta olan nüfus, 7 ve daha yukarı yaşta olanlardır. Bu nüfus miktarından eğitim, devamlı hastalık, askerlik gibi nedenlerle çalışamayanların sayısı çıkarılarak çalışan nüfus sayısı hesaplanmıştır. İşgücü miktarı ise, bölgede çalışılabilir gün sayısı dikkate alınarak, Erkek İş Günü (EİG) cinsinden ifade edilmektedir. Tarım işletmelerinde çalışabilir yaşta olan nüfusu, diğer bir deyişle, mevcut aile işgücünü EİB'ne çevirmede 07-14 yaşları için (erkek-0.50, kadın-0.50), 15-49 yaşları için (erkek-1.00, kadın-0.75), 50+ yaşları için (erkek-0.75, kadın-0.50) katsayıları kullanılmıştır (Karagölge, 2001).

İkinci bölümde; işletmelerin sermaye miktar ve bileşimlerinin ortaya konulmasında, sermayenin fonksiyonlarına göre sınıflandırılması esası kullanılmıştır. İşletmelerin aktif sermayesi; toprak, toprak ıslahı, bitki ve bina sermayelerinden oluşan çiftlik sermayesine, alet ve makine, hayvan, malzeme ve mühimmat ile para sermayelerinden oluşan işletme sermayesi eklenerek bulunmuştur. İşletmede özsermaye, aktif sermayeden borç ve borç faizleri ile kiraya tutularak işlenen arazi sermayelerinin toplamından oluşan yabancı sermayenin düşülmesiyle hesaplanmıştır.

İşletmelerin sermaye yapıları ortaya konduktan sonra üçüncü bölümde, işletme faaliyet sonuçlarının analizi yapılmıştır. Bu bölümde Gayrisafi üretim değeri (GSÜD), sabit masraf (SM) ve değişen masraflardan (DM) oluşan işletme masrafları (İM), brüt kar (BK), gayrisafi hasıla (GSH), tarımsal gelir (TG) ve aile geliri (AG) hesaplanmıştır. Dördüncü ve son bölümde ise işletmelerin karşılaştığı sorunlara yer verilmiştir.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. İşletmelerle İlgili Genel Bilgiler

Araştırma kapsamında ele alınan işletmelerin, ortalama işletme genişliği ve patates arazilerinin toplamdaki payı hesaplanmıştır. Buna göre; işletmelerin ortalama işlenen arazi genişliği 137.4 dekar, ortalama patates arazisi 101.5 dekadır. İncelenen işletmelerde, patates arazisinin işlenen arazi içindeki payı %73.9'dur.

İncelenen işletmelerde ortalama parsel sayısı 3.6, ortalama parsel genişliği 38.4 dekar olarak bulunmuştur. İncelenen işletmelerde ortalama işletme arazisinin %54.4'ünü mülk, %36.3'ünü kira ile işlenen araziler oluştururken, %9.3'ünü ortağa tutulan araziler oluşturmaktadır. Ortalama ekim alanının %67.8'i patates, %8.1'i buğday, %8.1'i ikinci ürün mısır, %7.7'si birinci ürün mısır, %2.6'sı narenciye, %3.3'ü soğan ve %0.9'u karpuzdur.

İşletmelerde, nüfusun yaş gruplarına ve cinsiyete göre durumu incelenmiş ve patates yetiştiren işletmelerde ortalama nüfus miktarı 4.33 kişi olarak bulunmuştur.

Ortalama nüfus tabakalara göre incelendiğinde 4.00 ile 4.44 kişi arasında değişmektedir. Yapılan varyans analizi sonucuna göre tabaka ortalamaları arasında önemli bir farklılık yoktur. Oransal olarak incelendiğinde, işletme ortalamasında nüfusun %45.51'i kadın, %54.49'u erkektir. Nüfus yoğunluğu en yüksek 15-49 yaş grubunda, en düşük 0-6 yaş grubunda görülmektedir.

Ekonomik faaliyetlerin temelinde insan faktörü bulunmaktadır. İnsan faktörünün işletme düzeyinde ve ülke düzeyindeki başarısı, eğitim düzeyine bağlıdır. İncelenen işletmelerdeki işletmecilerin eğitim durumuna ait bilgiler de yer verilmiştir. Buna göre, incelenen işletmelerde işletmecilerin %51.6'sı

ilkokul, %10.9'u ortaokul, %17.2'i lise ve %10.9'u üniversite mezunudur. Okur- yazar olanların oranı ise %9.4'tür. İşletmelerde okuma yazma bilmeyen aile ferdine rastlanmamıştır.

İşletme başına düşen aile işgücü değerleri EİB ve EİG cinsinden hesaplanmıştır. İşletmelerde ortalama işgücü değeri, 3.75 EİB ve 1,050 EİG'dir. İşletme ortalamasında 110 EİG aile işgücü kullanılmakta, bu oranın %53,6'sı işletmede tarımsal faaliyette bulunmakta, geriye kalan %46'4'ü ise tarım dışı faaliyette bulunmaktadır. Kullanılan aile işgücünün yarısı işletmede tarımsal faaliyette bulunurken, işletme dışı tarımsal faaliyete rastlanmamıştır.

3.2. İşletmelerin Sermaye Yapısı

İncelenen işletmelerde aktif sermaye, arazi sermayesi ve işletme sermayesi olmak üzere iki ana grupta ele alınmaktadır.

Çizelge 1'de incelenen işletmelerde işletme başına düşen aktif sermaye değer ve oranları verilmiştir.

Aktif sermayenin unsurları incelendiğinde; en yüksek payı %88.3 ile toprak sermayesi almaktadır. Bunu sırayla bina varlığı (%5.1), alet-makine varlığı (%4.9), bitki varlığı (%0.7), para varlığı (%0.7), hayvan varlığı (%0.2) izlemektedir. İşletme genişlikleri büyüdükçe aktif sermaye içerisinde toprak sermayesi büyürken, bina sermayesi ise azalmaktadır.

Tarım işletmelerinde aktif sermayenin kaynaklarını pasif sermaye göstermektedir (Erkuş vd.,1995). Pasif sermaye unsurlarının değerleri ve oranları Çizelge 2'de verilmiştir. Ortalama pasif sermaye değeri 1 048 113 TL olarak bulunmuştur. Bu değer %1.4'ü kredi ve borç, %23.2'ü kira ve ortaklıkla tutulan arazi değeri olmak üzere toplam %24.6'sı yabancı sermaye, %75.4'ü ise özsermayeden oluşmaktadır.

3.3. İşletmelerin Yıllık Faaliyet Sonuçları

İncelenen işletmelerde ortalama gayrisafi üretim değeri 217 658 TL olarak hesaplanmıştır. Bu değer %99.5'i bitkisel üretimden, %0.5'i ise hayvansal üretimden elde edilmektedir. Ortalama GSÜD (Gayri safi üretim değeri) arazi büyüklüğü ile yakından ilgilidir. Bu nedenle, işletmelerin dekara gayrisafi üretim değerleri de dikkate alınarak karşılaştırma yapılması daha uygundur. Dekara GSÜD 1-50 da arazi genişlik grubundaki işletmelerde 1 519 TL, 51-150 da arazi genişlik grubundaki işletmelerde 1 499 TL, 151-300 da arazi genişlik grubundaki işletmelerde 1 463 TL ve 301 da ve üzeri arazi genişlik grubundaki işletmelerde 1 808 TL olarak bulunmuştur. İşletmeler ortalamasında ise bu rakam 1 584 TL olarak hesaplanmıştır.

Dekara düşen GSÜD arazi genişlik grupları büyüdükçe azalmaktadır. Bu eğilimi yalnızca 301 da ve üzeri arazi genişlik grubundaki işletmeler göstermemektedir. Dekara en yüksek GSÜD'ne 301

Çizelge 1. İşletme Başına Düşen Aktif Sermaye Değeri (TL) ve Oransal Dağılımı (%)

		İŞLETME GENİŞLİK GRUPLARI (da)					
		1-50	51-100	101-300	301 +	Ortalama	
		Değer (TL)					
ARAZİ SERMAYESİ	Toprak Varlığı	129 027.8	461 724.1	1 822 727.2	3 911 666.7	925 507,7	
	Bina Varlığı	55 166.7	48 275.9	43 636.4	92 500.0	53 563,0	
	Bitki Varlığı	416.7	3 195.6	17 527.3	26 083.3	7 023,0	
	Arazi Sermayesi Toplamı	184 611.2	513 195.6	1 883 890.9	4 030 250.0	986 093,7	
İŞLETME SERMAYESİ	Sabit İşletme Varlığı	Alet-Mak. Varlığı	34 722.2	46 862.1	59 840.9	104 500.0	51 082,0
		Hayvan Varlığı	3 527.8	2 241.4	818.2	2 500	2 382,8
	Döner İşletme Varlığı	Ambar Varlığı	433.3	1 594.8	268.2	0.0	1 437,5
		Para Varlığı	5 444.4	7 672.4	0.0	28 333.3	7 664,1
	İşletme Sermayesi Toplamı	44 127.7	58 370.7	60 927.3	135 333.3	62 019,5	
AKTİF SERMAYE TOPLAMI		228 738.9	571 566.3	1 944 818.2	4 165 583.3	1 048 113,2	
Dekara Düşen Aktif Sermaye (000TL/da)		8 140.2	6 048.3	7 506.1	9 256.8	7 628,2	
		Oransal Dağılım (%)					
ARAZİ SERMAYESİ	Toprak Varlığı	56.4	80.8	93.7	93.9	88.3	
	Bina Varlığı	24.1	8.4	2.3	2.3	5.1	
	Bitki Varlığı	0.2	0.6	0.9	0.6	0.7	
	Arazi Sermayesi Toplamı	80.7	89.8	96.9	96.8	94.1	
İŞLETME SERMAYESİ	Sabit İşletme Varlığı	Alet-Mak. Varlığı	15.2	8.2	3.1	2.4	4.9
		Hayvan Varlığı	1.5	0.4	0.1	0.1	0.2
	Döner İşletme Varlığı	Ambar Varlığı	0.2	0.3	0.01	0.0	0.1
		Para Varlığı	2.4	1.3	0.0	0.7	0.7
	İşletme Sermayesi Toplamı	19.3	10.2	3.1	3.2	5.9	
AKTİF SERMAYE TOPLAMI		100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	

Çizelge 2. İşletme Başına Düşen Pasif Sermaye Değeri (TL) ve Oransal Dağılımı (%)

		İŞLETME GENİŞLİK GRUPLARI (da)				
		1-50	51-100	101-300	301-+	Ortalama
		Değer (TL)				
YABANCI SERMAYE	Kredi ve borç	3 700.0	18 284.5	23 574.5	15 000.0	14 784.0
	Kira ve Ortakçılıkla Tutulan Arazi Değeri	30 555.6	202 741.4	494 090.9	620 833.3	243 585.9
	Yabancı Sermaye Toplamı	34 255.6	221 025.9	517 665.5	635 833.3	258 369.8
Öz Sermaye Toplamı		194 483.3	350 540.4	1 427 152.7	3 529 750.0	789 743.4
Pasif Sermaye Toplamı		228 738.9	571 566.3	1 944 818.2	4 165 583.3	1 048 113.2
Dekara Düşen Pasif Sermaye (000TL/da)		8 140.2	6 048.3	7 506.1	9 256.8	7 628.2
		Oransal Dağılım (%)				
YABANCI SERMAYE	Kredi ve borç	1.6	3.2	1.2	0.4	1.4
	Kira ve Ortakçılıkla Tutulan Arazi Değeri	13.4	35.5	25.4	14.9	23.2
	Yabancı Sermaye Toplamı	15.0	38.7	26.6	15.3	24.6
Öz Sermaye Toplamı		85.0	61.3	73.4	84.7	75.4
PASİF SERMAYE TOPLAMI		100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

da ve üzeri arazi genişlik grubundaki işletmeler sahiptir.

Ürünler bazında bakıldığında bitkisel GSÜD'nin %83.3'ünü patatesin oluşturduğu görülür. Geriye kalan üretim değerinin %4.9'u soğandan, %2.9'u karpuzdan, %2.4'ü narenciyeden, %1.9'u mısırdan, %1.8'i buğdaydan elde edilmiştir.

İşletmelerde ortalama işletme masrafı 125 581 TL olup, bu değer %90.5'ini değişen masraflar, %9.5'ini sabit masraflar oluşturmaktadır. İşletmeler ortalamasına göre dekara düşen işletme masrafı 914 TL olarak hesaplanmıştır. Ortalama işletme masrafı miktarları tüm arazi genişlik gruplarında arazi genişliğinin artmasına paralel olarak artmaktadır. İşletme masrafları içinde sabit masrafların payı %20.9 ile %6.6 arasında düşmekte, toplam değişen masrafların payı %79.1 ile %93.4 arasında yükselmektedir.

Değişen işletme masrafları 113 708 TL olup, bu değer %99.5'i bitkisel üretime, %0.5'i hayvansal üretime aittir. İşletmeler ortalamasında değişen masrafların %80.3'ünü materyal masrafı (tohum, gübre, ilaç), %6.0'ını işçilik masrafları, %4.7'sini makine masrafları, %2.4'ünü pazarlama masrafları ve %3.9'unu değişen masrafların faizi oluşturmaktadır. Değişen masraflar içerisinde en fazla payı tohum masrafı almaktadır.

İncelenen işletmelerde ortalama toplam sabit masraflar 11 873 TL olup, bunun 14.9'unu aile işgücü ücret karşılığı, %22.2'sini daimi işgücü masrafı, %52.0'ını amortismanlar ve %10.9'unu tamir bakım masrafı oluşturmaktadır.

İşletmelerde 103 950 TL olan brüt karın %99.5'i bitkisel üretimden, %0.5'i hayvansal üretimden sağlanmaktadır. İşletme başına düşen ortalama brüt kar değeri en fazla 301 da ve üzeri arazi genişlik grubundaki işletmelerde görülmektedir. İşletmelerden elde edilen brüt karın, GSÜD'ne oranı %47.7'dir.

Ortalama dekara brüt kar, işletmeler ortalamasında 757 TL olarak bulunmuştur. Yine işletme grupları arasında dekara ortalama brüt kar değeri en fazla olan işletme grubu 301 da ve üzeri arazi genişlik grubundaki işletmelerde görülmektedir. Dekara ortalama brüt karın en düşük olduğu işletme genişlik grubu ise 151-300 da arazi grubudur.

Araştırma alanında işletme dışında tarımsal işlerde çalışma durumuna rastlanmamıştır. Bu nedenle gayrisafi hasılanın tamamı gayrisafi üretim değerinden oluşmaktadır.

İşletmelerde ortalama net hasıla değeri, 92 077 TL olarak bulunmuştur. İşletme ortalamasında net hasılanın aktif sermayeye oranı %8.8 olarak bulunmuştur.

Tarımsal gelir, net hasılaya aile işgücü ücret karşılığının eklenmesi, ödenen borç faizi ile kiraya ve ortağa tutulan arazilerin kira bedellerinin çıkarılması yoluyla hesaplanmıştır. Ortalama tarımsal gelir 72 457 TL olarak bulunmuştur. Tarımsal gelir, arazi genişliği büyüdükçe, artmaktadır.

İşletmelerde aile geliri, tarımsal gelire tarım dışı gelirin eklenmesiyle hesaplanmıştır. Tarım dışı gelir, işletmelerin mülkiyetinde bulunan arazilerin kira gelirleri ile diğer kira gelirlerinden ve aile fertlerinin tarım dışı faaliyetlerinden elde ettikleri gelirleri toplamından oluşmaktadır.

3.4. İşletmelerin Karşılaştıkları Sorunlar

Araştırma alanında görüşülen üreticiler ortalama olarak 19.63 yıldır bu piyasada turfanda patates üretimi yapmaktadır. Üreticilerin %10.9'u (7 kişi) son 5 yıl içinde turfanda patates üretmeye başlamış; yarısından fazlası ise 15-35 yıl arasında bu piyasada yer almaktadır. (Çizelge 3).

Çizelge 3. Üreticilerin Turfanda Patates Üretiminde Deneyim Süreleri

Süre (yıl)	Sayı	%
0-5	7	10.9
6-15	15	23.5
16-25	25	39.1
26-35	12	18.8
35-40	5	7.8
Toplam	64	100.0

Üreticilerin tamamı, turfanda patates ile ilgili herhangi bir örgütlenmeye sahip olmayıp; bu konuda da herhangi bir şey yapmanın mümkün olmadığını düşünmektedir. Üreticilerin %93.8'i (60 kişi) turfanda patates ile ilgili kooperatif veya benzeri bir oluşum için insanların duyarsız olduklarını dolayısıyla bu sistemin yürümeyeceğini belirtirken; %6.3'ü (4 kişi) fikri olmadığını belirtmiştir.

Üreticilerin %64.1'i (41 kişi), hükümetin turfanda patates ile ilgili herhangi bir politikasının olmamasından şikayetçi olup; %23.4'ü (15 kişi) yetersiz bulmakta; %3.1'i (2 kişi) de hal girişinde yapılan denetimlerden ve yüksek vergilerden (stopaj) sıkıntıları olduğunu açıklamıştır. Üreticilerin %9.4'ü (6 kişi) ise herhangi bir fikre sahip değildir. Hükümet politikalarını yetersiz bulanlar özellikle, hükümetin stopaj vergisi ve hal denetimi yapması yerine destekleme ve teşvik primi vermesini istemektedir.

Üreticilerin turfanda patates üretiminde karşılaştıkları sorunlar fiyat, pazarlama, ürün ve üretimle ilgili olmak üzere dört konuda yoğunlaşmaktadır.

Fiyatlar açısından en önemli sorun, patates fiyatlarının yıldan yıla dalgalanma göstermesidir. Özellikle girdi fiyatlarının sürekli artması, buna karşılık ürün fiyatlarının belli olmaması üreticileri zor durumda bırakmaktadır. Üreticilerin tamamı, diğer bazı ürünlerde olduğu gibi patates için de devlet tarafından bir taban fiyatı belirlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Patates pazarlama ağı içerisinde yer alan tüccar ve haldeki komisyoncular, üreticiler açısından ikinci önemli sorundur. Halde satılan ürünlerin, birinci kalite olsa bile, ikinci kalite ürün olarak gösterilmesi;

haldeki komisyoncuların gelen ürünleri bilinçli olarak eksik tartması; komisyoncuların sürekli iflas etme ve kriz gerekçesiyle üreticinin hak ettiği parayı vermemesi, tüm üreticiler tarafından belirtilen sorunlardır. Bu nedenle ürünlerin yaklaşık üçte ikisi (%73.4) tüccarlara satılmaktadır. Bununla birlikte üreticiler tüccarlarla da sorun yaşamaktadırlar. Özellikle, tüccardan alınan çeklerin karşılıksız çıkması, ödemelerin 3-4 ay geç yapılması ve ödemelerin bazen 1 yıl kadar sarkması, üreticileri zor durumda bırakmaktadır. Özellikle son yıllarda, tanıdık olmasına rağmen, ürünü alıp giden ve bir daha dönmeyen tüccarlar da bir diğer önemli sorundur. Buna rağmen üreticiler haldeki komisyonculara duydukları güvensizlik ve hale girişte yapılan yoğun vergi kontrolleri nedeniyle patatesi tüccarlar aracılığıyla, kabala (götürü usulde) pazarlamaktadır (Çizelge 4). Kabala satış, ürün tartılmaksızın ürünün tamamı için belirlenen bedeli (satış tutarını) ifade etmektedir.

Çizelge 4. Patatesin Pazarlama Kanalları

Kanallar	Sayı	%
Tüccar	47	73.4
Ortak	7	10.9
Hal	4	6.3
Kendi şirketi	4	6.3
Tarlada peşin satılıyor	2	3.1
Toplam	64	100.0

Üreticiler genelde uzun yıllardır tanıdıkları tüccarlarla çalışmaktadırlar. Ortak olarak çalışan üreticiler, ürünün pazarlanmasında ortağın söz sahibi olduğunu ve bazen hal, bazen de tüccarlara sattığını belirtmişlerdir. Üreticilerin sadece 4 tanesi, kendi şirketleri aracılığıyla ürünleri Mersin, İstanbul ve Doğu bölgelerine gönderdiklerini; 2 tanesi ise tarlada kim peşin para verirse ona sattığını belirtmiştir.

Sonuç olarak üreticilerin %84.4'ünün ürünün pazarlaması ile ilgili sorunu olup, bu sorun tamamen tüccar veya komisyoncuların ödeme aksaklıklarından kaynaklanmaktadır.

Üreticilerin ürünle ilgili en önemli sorunlarını, kullandıkları tohumlukların kalitesiz olması oluşturmaktadır. Sertifikalı tohumlukta uygulanan teşviklerin kalkması nedeniyle piyasada gayri resmi yollardan tohumluk üretilmekte bu da tohum kalitesini bozmaktadır. Ekonomik olarak güçsüz olan üreticiler, mecburen piyasada ortaklık kurdukları için, ortaklarının getirdikleri tohumlukları kullanmak zorunda kalmaktadır. Bu tohumların kalitesi de ortak olunan kişinin dürüstlüğüne ve inisiyatifine bağlı bir durum olarak açıklanmıştır. Sertifikalı tohumlukların kullanılmaması, tohum teşvikinden turfanda üreticilerinin yararlanamaması gibi nedenlerle piyasada kaçak ve kalitesiz tohumlukların yaygın olarak kullanıldığı saptanan sorunlar arasındadır.

Üreticilerin üretimle ilgili karşılaştıkları en önemli sorunlar ilk olarak patates üretiminde

kullanabilecekleri kaliteli toprakların günden güne azalması; ikinci olarak ise mevsimlik işçi bulma sorunudur. Patates üretiminde arazi kiralama oranının yüksek olması ve yoğun olarak kullanılan tarımsal girdiler nedeniyle araziler günden güne kalitesizleşmekte ve özellikle diğer bölgelerde yaşanan hastalık ve benzeri sorunlar bu bölgede de yavaş yavaş görülmektedir. Diğer taraftan, yoğun üretim dönemlerinde mevsimlik işçi bulunmamakta, bu da işletme sahibini zor durumda bırakmaktadır.

4.Sonuçlar ve Öneriler

Adana İli'nde erkenci patates üreten tarım işletmelerinin sosyo ekonomik yapısı ve işletmelerin sorunlarının belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada, ortalama ekim alanının %67.8'inin patatese ayrıldığı saptanmıştır. İşletmelerde okuma yazma bilmeyen aile ferdine rastlanmamıştır. İncelenen işletmelerde işletmecilerin %10.9'u üniversite mezunudur. Eğitim düzeyinin örgütlenme düzeyi üzerinde etkili olduğu bilindiğine göre; üniversite mezunu oranının yüksek olmasına rağmen, örgütlenme konusunda sorunlar mevcuttur.

Aktif sermaye içerisinde çiftlik sermayesi oranı %94.1, işletme sermayesinin oranı ise %5.9'dur. İşletmelerde, işletmenin sahip olduğu sermayenin miktarı kadar sermayenin dağılımı da önem taşımaktadır. Bir işletmenin normal çalışabilmesi için, o işletmede çeşitli sermaye unsurlarının belirli oranlarda olması gerekmektedir. Görüldüğü gibi işletme sermayesinin payı oldukça düşüktür. Bunun nedeni ise işletmelerde hayvancılık faaliyetinin yok denecek kadar az olması işletmelerin ambar mevcudunun az olması ve nakit varlığının düşük olmasıdır. Türkiye'deki tarım işletmelerinde sermaye yapısında görülen temel problemler, erkenci patates işletmelerinde de paralellik göstermektedir. Özsermayenin toplam sermaye içindeki payı işletmeler ortalamasında %75.4 yabancı sermayenin payı ise %24.6'dır. Yabancı sermayenin büyük bir bölümünü kira arazi sermayesi oluşturmaktadır. Nitekim işletmelerde yabancı sermayenin %5.7'sini kredi ve borç oluştururken, %94.3'ünü kira ve ortaklıkla tutulan arazi değeri oluşturmaktadır. Ancak, arazi genişlik grupları arttıkça yabancı sermaye içinde kredi ve borç miktarının azaldığı görülmektedir. Araştırma sonucunda büyük arazilere sahip işletmelerin küçük işletmelere göre daha az kredi kullandıkları tespit edilmiştir.

1-50 da arazi genişlik grubunda kredi ve borç kullanımının yabancı sermaye içindeki payı, diğer arazi genişlik gruplarına göre daha yüksek olmasına rağmen kiraya ve ortağa işlenen arazinin az olması yabancı sermaye kullanımını düşük çıkarmaktadır.

İşletmelerde 217 658 TL olarak hesaplanan ortalama gayrisafi üretim değerinin %99.5'i bitkisel üretimden, %0.5'i ise hayvansal üretimden elde edilmiştir. İşletmelerde ortalama işletme masrafı 125 581 TL olup, bu değer %90.5'ini değişen masraflar,

%9.5'ini sabit masraflar oluşturmaktadır. Değişen işletme masrafları 113 708 TL olup, bu değer %99.5'i bitkisel üretime, %0.5'i hayvansal üretime aittir. İşletmelerde 103 950 TL olan brüt karın %99.5'i bitkisel üretimden, %0.5'i hayvansal üretimden sağlanmaktadır. İşletmelerden elde edilen brüt karın, gayrisafi üretim değerine oranı %47.7'dir. Bu da, işletmelerin yüksek bir brüt kara sahip olduğunu göstermektedir. Değişen masraflar içerisinde en fazla payı tohum masrafı almaktadır (%48.1). Patates tohumluk fiyatlarının yüksek olması üreticiler açısından da sorun yaratmaktadır.

Ortalama aile geliri 80 391 TL olarak bulunurken, bu değer %90.1'i tarımsal gelirden, %9.9'u ise tarım dışı faaliyetten elde edilen gelirden oluşmaktadır. Arazi genişlik gruplarının büyümesiyle birlikte, tarım dışı gelir artmakta ancak, aile geliri içerisinde tarım dışı gelirin payı azalmaktadır.

Üretilen patateslerde kalite ve verimi arttırabilmek için üreticilerin sertifikalı tohum kullanmaları teşvik edilmelidir. Patates üretimi ve pazarlamasında rol alabilecek kooperatif ve üretici birliklerinin kurulması ve işletilmesi özendirilmelidir. Kaliteli ve dış talebe yönelik üretim yapılabilmesi için sözleşmeli üretim sistemi desteklenmelidir. Patates üretiminde münavebe sistemine dikkat edilmeli özellikle aynı tarlaya üst üste patates dikilmesi engellenmeli, konuyla ilgili olarak denetimler yapılmalı ve üreticilere eğitimler verilmelidir.

AB ülkelerine erkenci patates dışsatım olanağı olduğundan, gerek dışsatımın artırılması ve gerekse yurtiçi mevsimlik fiyat dalgalanmalarının kontrol edilmesi açısından, erkenci patates üretimi artırılmalıdır. Erkenci patates üretim alanı içerisinde Akdeniz, Ege ve Karadeniz Bölgeleri yer almakta, bu alanlardaki üretimin büyük kısmı ise İzmir ve Adana'da gerçekleştirilmektedir.

Özellikle büyük şehirlerde beslenme alışkanlıklarındaki değişiklikler, tüketicilerin hazır ve çabuk yiyeceklere (fast food) yönelmesi, patatesin de bu beslenme şeklinde önemli bir yer tutması dikkate alınır, gelecek yıllarda patates tüketiminde hazır gıdaların payı önemli ölçüde artacak ve buna bağlı olarak bu yönde faaliyet gösterecek yeni tesisler kurulacaktır. İşlenmiş patates mamullerinin tüketimi yönündeki gelişmelere paralel olarak yapılacak yatırımlar teşvik edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Anoğlu, H., 2002. Nişasta ve Şeker Bitkileri Ders Kitabı. Genel Yayın No: 188, Ders Kitapları yayın No: A-57, Adana,
- Anoğlu, H., Çalışkan, M.E., Onaran, H., 2006. Türkiye'de Patates Üretimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri, IV. Ulusal Patates Kongresi, 6-8 Eylül 2006, Niğde. (Basılmamış Kongre Bildirisi).
- Çiçek, A., Erkan, O., 1996. Tarım Ekonomisinde Araştırma ve Örneklemeye Yöntemleri. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayın No:12, Ders Notları

Serisi: 6, Tokat.

Engindeniz, S., Karakuş, Ö., 2008. Türkiye'nin AB Ülkelerine Patates Dışsatımındaki Gelişmeler, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 45 (1): 65-75.

Erkuş A., Bülbül, M., Kırıl, T., Açıl, A., F., R. Demirci, 1995. Tarım Ekonomisi, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları No:5, Ankara.

FAO, 2009. <http://www.fao.org> (Erişim Tarihi:20.05.2010)

Karagölge, C., Kızıloğlu S. ve Yavuz, O. 1995. Tarım Ekonomisi-Temel İlkeler. Atatürk Üniversitesi, No:801, Ziraat Fak. Yayınları No:324. Ders Kitap Serisi No:73, Erzurum. Veri Tabanı Rehberi. Tarımsal Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü, Ankara.

TBMM, 2004. Meclis Tutanakları <http://www.tbmm.gov.tr> (Erişim Tarihi:10 Mayıs 2004)

Zaimoğlu, B., Arıoğlu, H., Güllüoğlu, L., 2005. Türkiye'de Tohumluk Patates Üretim Potansiyelinin Belirlenmesi Üzerine Araştırmalar, Türkiye II. Tohumculuk Kongresi, 9-11 Kasım 2005, Adana, s: 156-164.

Sorumlu Yazar:

Naciye TOK

naciye.tok@adu.edu.tr

Geliş Tarihi : 16/07/2010

Kabul Tarihi : 01/11/2010